

Valmisolek täita oma elu pealisülesannet

Teatriteadlane Lea Tormis Lauteri uulitsast Tallinnas, räägib Eesti teatri suurmehest, kutselise teatri loojast, Velisel Mäe talus sündinud Ants Lauterist.

Kutseline teater ei ole veel professionaalne teater. Tänu sellele, et Ants Lauter selle asja Estonias enda kätte võttis, hakkas Eesti teater ka sisuliselt professionaalseks muutuma. (Lauter alustas Estonias 1913. aastal.)

Mina ei vastandaks kutse- lisust ja asjaarmastajalik- kust. Ükskõik, mis alusel keegi teatrit teeb, peab ta seda armastama, seda on vaja mõlemale. Lauter alustas asjaarmastajana. See on omamoodi märgiline, et Estonia teatrisse sattus ta sõ- jaeelsel aastal, siis, kui uue teatri avamisel mängiti esi- mest korda Eesti teatri laval Shakespeare'i „Hamletit“.

Katseks teatrisse kutsutud noor Hans Lauter, kontori- ametniku palju-palju suure- ma palga pealt, on Estonias. Sebib lava taga ringi. Tal on seljas mitte küll suure, aga olulise tegelase Fortinbrasi kostüüm. Samal ajal on ta inspi- sient, see, kes vastutab etenduse kordamineku eest. Ega see tal kerge ei olnud. Kui mõelda tagasi, siis tekivad mingid kummalised ühen- dused.

Laval mängitu saab tõeluseks

Fortinbras on see tegelane, kes tuleb näidendi lõpus, et võtta Hamletilt üle võim Taanimaal. Hiljem on selle alusel tema tulemisest teh- tud keerulisi tõlgendusi, et kes ta siis on, vallutaja või kes tahes. Sellel ajal, kui Lau- ter Fortinbrasi mängis, oli ta veel üks auväärt sõjamees, keda Hamletki kadestas. Lauter tuli Fortinbrasina la- vale, sirge ja blond noormees, ja avaldas surevale Hamletile austust. Muuhulgas pani maksma ka pärija õigused Taani riigi troonile. Hamlet ütleb seal: „...ennustan, et va- lik langeb Fortinbrasile, tal surres annan käe.“

Hamletit mängis Theodor Altermann, kes kaotas oma hääle, teame nüüd, et siis oli näitlejal jäänud vaid kaks aastat elada. Sama, mis la- val, toimus tagasi mõeldes ka elus. Juba hääletu Alter- mann, siis käis Esimene maailmasõda, annab haige- voodis oma volitused üle Ants Lauterile ja loodab temast endale järeltulijat. Täna me teame, et see sai teoks ja see oli ainuõige valik.

Isegi see, et ta mängis For- tinbrasi, on tähenduslik, hiljem on selle nime päritolu tuletatud Itaalia ja mõne teise keele alusel ja on leitud, et see tähendab tugevat kätt. Tugeva käega Lauter muudab Estonia paljus asjaarmasta-

jaliku tööstiili professio- naalseks.

Ihatud ja vihatud Lauter

„Lauterit on ihatud ja viha- tud,“ ütles kunagi Voldemar Panso. Lauteril oli väga suur kunstiline autoriteet näitleja ja lavastajana ja see andis autoriteetsuse ka tema käs- kudele ja keeldudele, ainult et ei elus üldse ja teatris eriti ei armasta ju keegi kaska ja keelde. Nende vajalikkust võib küll tunnistada, aga Lau- ter ise on oma tollase ülinõud- likkuse kohta arvanud, et kül- lap ta oli Paul Pinna ja mõne teisega liiga jäik.

Samas on juba järgmise põlvkonna kuulsad näitlejad Ants Eskola ja Kaarel Karm tunnistanud, et just tänu Lauterile ja tema koostööle Erna Villmeriga sai Estoniast ka tegelik kunstiteater.

Kõige halvem aeg Eesti rah- va ja kultuuri jaoks oli 1940. aastate lõpp ja 1950. aastate algus, teatreid hakati sulge- ma, koondama, Tallinna sõ- nalavastusteatritest jäi jä- rele ainult üks. Väga palju näitlejaid lasti seetõttu lah- ti. Neil rasketel aegadel pan- di Lauter põlu alla, mõisteti hukka. Ta vedas selle aja väl- ja, kannatas ära kõik häbe- matused.

Kuuekümnendatel, kui hak- kasime Lauteri mälestusi üles kirjutama, oli tema põhiline lause, et kui minust veel midagi kasu peaks ole- ma, siis kutsuge. Oma mäles- tustes oli ta enesekriitiline, väga piinlikult aus ja objek- tiivne. Ta tagantjärele kelle- gagi arveid ei klaarinud.

Rahvavaenlane ei lavasta

Olen lugenud Ants Lauteri selleaegseid Voldemar Pan- sole saadetud kirju, kui teda rahvavaenlasena materdati. Panso oli selle jama jalust Moskvasse õppima läinud. Nendes kirjades teeb Lauter küll kibedat nalja, aga ta ei kaeba kellegi peale ja püüab humoorikas olla. Mängib seal siis kavas olnud näidendite pealkirjadega, mida Draa- mateater lavastas, kirjuta- des, et tegime hiljuti p(P)ankroti, nüüd tuleb l(L)õpp ja üks siis näeb, mis saab e(E)lu peremeestest. Lisab siis: ja Jakobson ootab ka oma uue näidendiga „Päe- va ja öö piiril“. Selline mäng, ta püüab kirjades tähelepanu suunata loomingulistele as- jadele, küsib Panso käest, kuidas käib diskussioon Sta- nislavski pärandi ümber.

Lõpuks laseb Lauter ennast saata pagendusse Tartusse ja teeb seal palju häid rolle. Õnneks ei saadetud teda

Helilooja Veljo Tormis ja teatriakadeemia emeriitprofessor Lea Tormis Velisel Mäe talus Ants Lauteri mälestuskivi avamisel 30. oktoobril 2006.

ARVO KULDKEPI foto

Stoiline suhtumine elu uperpallidesse ja võime kõige võimatumas situat- sioonis ennast uuesti leida, oma anne iga olukorra piirides maksimumi lähe- daselt ära kasutada ja ikka pidada avaramalt silmas Eesti kultuuri ja teatrit.

vanglasse ega Siberisse, nagu mõnesid teisi põlu alla sat- tunuid.

Stoiline suhtumine elu uper- pallidesse ja võime kõige või- matumas situatsioonis en- nast uuesti leida, oma anne iga olukorra piirides maksi- mumi lähedased ära kasuta- da ja ikka pidada avaramalt silmas Eesti kultuuri ja teat- rit.

Nendes isikuomadustes, kanguses, sirgeseljalisuses peitus võib-olla üks vastus küsimusele, miks siis ikkagi Eesti vabariigi esindusteatri Estonia juhtkuju härra Lau- ter üldse nõustus olema juht- positsioonil ka Nõukogude Eesti teatris.

Sel ajal, kui Lauter näitle-

jana ja lavastajana kasvas, ei olnud kombeks olla poliitik. Arvati, et näitleja ei tohi olla poliitiline, tal ei tohi olla väga selgeid oma seisukohti, sest ta peab mängima ja kehasta- ma igasuguste suundade ini- mesi. Lauter võttis selle mingil määral esialgu omaks, aga ma olen ka tema hilise- ma nõukogudeaegse tee kohta kuulnud seletusi, et ah Lau- ter oli karjerist, kes tahtis iga võimu ajal tipus olla.

Kui Lauter oleks selline, siis ta oleks käitunud teisiti, ta tõmbus tagasi, üldse ei lavas- tanud enam, tegi ainult näit- lejarolle. Selles võis olla oma- jagu talupoeglikku ettevaat- likkust, äraootamist, aga ta- valist kaasajooksiklikkust ei

olnud, see ei sobinud talle.

Palju üldse neil inimestel sel ajal valikuid oli? Tagant- järele tarkusega võime ainult kommenteerida, mõista ja se- letada.

Lauter ei püüdnud ennast meile oma mälestusi rääki- des teha ei punasemaks ega valgemaks ja seesama peab ka ajaloolasele nagu näitle- jale olema kohustus – püüda näha antud karakteri tervik- likke motiive selle aja kon- tekstis. Ja muidugi teades, et see, mida ma siingi praegu räägin, on tekstiline, teise ini- mese sisse ei näe ja tema motiive ei saa teine kunagi täpselt analüüsida.

Kummaline on see, et sõja (Teise maailmasõja) puhke-

mine tegi paljudele sellistele inimestele, kes olid tagasi tõmbunud ja ei saanud täp- selt aru, mis toimub, valiku väga raskeks. Peab arvesta- ma, et see põlvkond oli juba arenenud ja kasvanud de- mokraatlikuks inimeseks, oli kasvatatud ka 700aastase orjapõlve ja saksa ristirüütli- te ja mõisnike vastases mee- leolus. Lauter küsis endalt, et kellega ma siis olen, ega ma ei ole ometi sakslastega.

Käsitada saab vaid see, kes oskab alluda

Lauteri hüüdnimeks Esto- nias, kui ta professionaalset teatrit kehtestas, oli Käsu- Ants. Ta oskas ise käsitada, kui vaja, aga ta ka allus, tea- des, et ainult sellel on õigus käsitada, kes oskab käsule alluda. Ja sõjavägi on sõjavä- gi. Lauter ei sattunud töö- pataljoni, sattus Vene sovhoos- si hobusemeheks. Ega siis sellel Tallinna endisel Inglise klubi härrasmehele ei olnud maotööd veel võõraks jäänud. Siis tuli kummaline teade, et Nõukogude tagalas luuakse Eesti riiklikke kunsti- ansambleid ja siis oli vaja ka Lauterit. Selles olukorras mängis Stalin salakavalalt eestlaste rahvustunnetel. Loodi rahvusväeosad ja tähistati Jüriöö aastapäeva.

Kui uues teatris hakkas tulema asju, mis tema mait- sega ei haakunud, mis talle natukene võõraks jäid – Evald Hermaküla ja Jaan Toominga tegemised, siis ta oli natuke murelik ja vaikselt tunnistas, et miks nad pea- vad seda jälle tegema, et me juba kahekümnendatel tegi- me neid asju – karjumised kurgupeal ja maas vähkreimi- sed. Ta ei ütnud seda ava- likult välja, et mitte teatri- ühingu esimehena aravereli- si tuulelippe julgustada, kes oleksid siis ehk need tegemi- sed päris ära keelanud. Lau- ter nägi noortes Eesti teatri tulevikku ja niimoodi selle tuleviku nimel ta tegutses. Hamleti lause, valmisolek on kõik, see oli tema eesmärk.

Milline ta näitlejana oli? Oli mõistuse näitleja, aga mitte ainult. Ta ei konstrueerinud oma rolle, vaid tema märk- sõna oli elutut mõtestada.

Lea Tormise Valgu teatri- konverentsil kõneldut kuulas ja kirjutas üles Margus Mikomägi

Oma elu lõpukümnendel on Lauter (1894-1973) „neid suuri, kes mõjuvad isana, sugu- haru vanemana, teatririigi kuningana, keda on vaja kui sümbolit, kõlbelist tähist, väejõudude ülevaatajat, nii nagu oli Lauter oma kõrges eas meie kutseorganisatsiooni juhina“.

Voldemar Panso